New Geopolitics Research
Bi-Quarterly Journal
E. ISSN: 3060-7140

Iran's cognitive strategies (geopolitical representation) in the South Caucasus region with emphasis on the Republic of Azerbaijan

Mohammad Akhbari[1], **Majid Zeinuddini**[2], **Mohsen Rostami**[3], and **Peyman Geravand**[4]✉

1. Geopolitics Group, Faculty of National Defense, National Defense University, Tehran, Iran.
2. Sacred Defense Group, Faculty of National Defense, National Defense University, Tehran, Iran.
3. Geopolitics Group, Faculty of National Defense, National Defense University, Tehran, Iran.
4. Corresponding author, Geopolitics Group, Faculty of National Defense, National Defense University, Tehran, Iran. Email: p.geravand@sndu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Paper

Article history:
Received: 9 March 2026
Received in revised form: 21 April 2026
Accepted: 13 June 2026

Keywords:
Iran,
Azerbaijan,
South Caucasus,
Geopolitical Strategy,
Geopolitical Representation

ABSTRACT

Given the historical, ethnic, religious, and linguistic ties between the Republic of Azerbaijan and Iran, it is very crucial to accurately identify the geopolitical factors affecting the formulation of Iran's cognitive strategies (geopolitical representations) in the context of this country. The purpose of this research is to formulate and determine the priority of cognitive strategies (geopolitical representations) facing Iran in the South Caucasus region in comparison with other geopolitical strategies with an emphasis on the Republic of Azerbaijan. The method of this research is based on the combined model of SWOT strategic analysis and the QSPM strategic planning model. The present research is considered to be applied-developmental in nature and descriptive-analytical in terms of study method. The data collection method was two methods: library and field studies (questionnaire and interview). The SWOT model analysis shows that although Iran has the potential to become an important player in the South Caucasus, the presence of actors at different levels with their own geopolitical thinking, including regional and trans-regional actors with their own geopolitical representations, are major obstacles to achieving this goal. At the same time, the QSPM selected strategies prioritization table indicates that among the four selected strategies, Iran's cognitive strategies (geopolitical representation) in the South Caucasus region with an emphasis on the Republic of Azerbaijan with an attractiveness score of 12.45 is in fourth priority compared to other Iranian geopolitical strategies.

Cite this article: Akhbari, M.; Zeinuddini, M.; Rostami, M.; & Geravand, P. (2026). Iran's cognitive strategies (geopolitical representation) in the South Caucasus region with emphasis on the Republic of Azerbaijan. *New Geopolitics Research*, *3* (1), 241-263.

© The Author(s).

Publisher: Lorestan University.

DOI: https://doi.org/10.22034/nrpg.2026.2080442.1066

Introduction

The Caucasus has historically been a region of intense geopolitical competition, with several regional and global powers competing for influence over a strategic area between the Caspian and Black Seas. For centuries, the Caucasus Mountains and their surrounding areas have been both a natural border and a major area of competition between the Russian, Iranian, and Ottoman empires. With the collapse of these three empires, Russia, Turkey, and Iran, the three successor states to the old empires, now continue their competition for regional influence in the South Caucasus. The unique geopolitical and geoeconomic location of this region has made it an important center of gravity in the heart of Eurasia, control over which can affect regional and global equations. Given the importance of the Republic of Azerbaijan to Iran, examining the geopolitical factors of this country can help to better understand its role and effects on Iran's foreign policy and cognitive strategies. Geopolitical factors such as geographical configuration, economy, natural resources, border, population, history, geopolitical representation and strategy of actors. By examining these factors, the scope of Iran's achievements and challenges in the South Caucasus and especially in the Republic of Azerbaijan will be determined. It will help decision makers and decision-makers to formulate and prioritize appropriate cognitive strategies in relation to this region and the Republic of Azerbaijan.

Research Objectives

In this article, Iran's geopolitical strategies were formulated and prioritized based on Iran's geopolitical objectives in the South Caucasus, including extensive integration in the energy supply chain, economic complementarity, development of civilizational-cultural values, capacity building from a transit position, and diversification of actors' access routes to natural and economic resources.

Research Methodology

This research is considered to be applied in nature and descriptive-analytical in terms of study method. The data collection method includes library and field studies (questionnaire and interview). The tools used in this research include the internal and external factors matrix, SWOT matrix and QSPM matrix. The statistical population of this research is 25 people from among the professors and doctoral students of geopolitics, political geography and international relations and defense management who have specialized in the field of geopolitics, political geography and international relations. The sample size for distributing the questionnaire is 40 people. The validity of the questionnaire questions has been confirmed by the content method and based on the opinions of experts, and the reliability of the questions has been calculated using the Cronbach's alpha method, with an internal reliability of above 0.7.

Research Findings

In this study, the factors affecting the formulation of Iran's geopolitical strategies in the context of the Republic of Azerbaijan were examined with the presence of 12 experts in this field, and the role of environmental factors was determined from the overlap of research literature, documents, and archival data as shown in Table (1). The matrix of internal and external factors was prepared according to Tables 2 and 3. The final score of the internal factors matrix (2.48) is lower than the theoretical average (2.5). This indicates that Iran's internal weaknesses (especially economic and technological problems) have had a stronger impact than its inherent strengths (such as geographical and cultural location) and have limited the ability to exploit advantages to some extent. The internal strategy should focus on reducing these weaknesses. The final score of the external factors matrix (1.98) is clearly lower than the theoretical average

(2.5). This alarming result shows that Iran has performed poorly in identifying and exploiting external opportunities and, at the same time, has been vulnerable to major and emerging threats (especially the Baku-Ankara-Tel Aviv triangle and Israeli influence). The external environment is assessed as extremely challenging and unfavorable. The scores of the internal factors matrix (2.48) and the external factors matrix (1.98) are both below average, but the gap is larger in the external factors matrix. This indicates a severe weakness in managing the external environment compared to internal weaknesses. A total of 15 sectoral strategies were counted, and finally, 4 main strategies were selected based on the opinions of experts in the fields of geopolitics and geostrategy, political geography, and international relations. The prioritization of these geopolitical strategies shows that Iran's corridor strategy ranks first with a score of 19.37, Iran's economic strategy ranks second with a score of 18.83, Iran's energy strategy ranks third with a score of 17.84, and Iran's cognitive strategy ranks fourth with a score of 12.45.

Implications and Applications

- The findings of this research can have theoretical and practical implications
- Active pursuit of Iran's transit role for Azerbaijan's new fields
- Transforming border regions into energy cooperation hubs
- Practical advancement of the North-South corridor with precise prioritization
- Development of a border economy based on production and transit
- Transforming the border from a "line of distinction" to a "belt of interaction"
- Smart management of ethnic ties

Conclusion:

In this article, Iran's geopolitical strategies were formulated and prioritized based on Iran's geopolitical goals in the South Caucasus, including extensive integration in the energy supply chain, economic complementarity, development of civilizational-cultural values, capacity building from a transit position, and diversification of actors' access routes to natural and economic resources. A total of 15 sectoral strategies were identified, and finally, 4 main strategies were selected based on the opinions of experts in the fields of geopolitics and geostrategy, political geography, and international relations. The prioritization of these geopolitical strategies shows that Iran's corridor strategy ranks first with a score of 19.37, Iran's economic strategy ranks second with a score of 18.83, Iran's energy strategy ranks third with a score of 17.84, and Iran's cognitive strategy ranks fourth with a score of 12.45.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی
دوفصلنامه علمی
۳۰۶۰-۷۱۴۰: شاپا الکترونیکی

راهبردهای شناختی (بازنمایی ژئوپلیتیکی) ایران در منطقه قفقاز جنوبی (مورد مطالعه جمهوری آذربایجان)

محمد اخباری[۱]، مجید زین‌الدینی[۲]، محسن رستمی[۳]، پیمان گراوند[۴]✉

۱. گروه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، دانشکده. دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.
۲. گروه آموزشی دفاع مقدس، دانشکده. دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.
۳. گروه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، دانشکده. دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.
۴. نویسنده مسئول، گروه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، دانشکده. دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. رایانامه: p.geravand@sndu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۲/۱۸
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۲۳

کلیدواژه‌ها:
ایران،
آذربایجان،
قفقازجنوبی،
راهبرد ژئوپلیتیکی،
بازنمایی ژئوپلیتیکی.

چکیده

با توجه به پیوندهای تاریخی،قومی، مذهبی،زبانی جمهوری آذربایجان با ایران، شناخت دقیق عوامل ژئوپلیتیکی موثر بر تدوین راهبردهای شناختی(بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی) ایران در زمینه این کشور امری بسیار حیاتی است. هدف این پژوهش تدوین و تعیین اولویت راهبردهای شناختی(بازنمایی ژئوپلیتیکی) فراروی ایران در منطقه قفقاز جنوبی در مقایس با سایر راهبردهای ژئوپلیتیکی با تأکید بر جمهوری آذربایجان است. روش این پژوهش بر اساس مدل ترکیبی تحلیل استراتژیک SWOT و مدل برنامه ریزی استراتژیک QSPM است. پژوهش حاضر از نظر ماهیت کاربردی– توسعه‌ای و از نظر روش مطالعه، توصیفی – تحلیلی محسوب می‌شود. روش جمع آوری داده ها به دو روش مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) بوده است. تحلیل‌های حاصل از مدل SWOT نشان می‌دهد هرچند که ایران دارای ظرفیت‌های تبدیل شدن به یک بازیگر مهم در قفقاز جنوبی است،اما حضور بازیگران سطوح مختلف با تفکر ژئوپلیتیکی مختص به خود از جمله بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای با بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی مختص به خود به عنوان موانع اساسی در راه رسیدن به این هدف می‌باشند. در عین حال جدول اولویت‌بندی راهبردهای انتخاب شده QSPM بیانگر آن است که از میان ۴ راهبرد برگزیده، راهبردهای شناختی(بازنمایی ژئوپلیتیکی) ایران در منطقه قفقاز جنوبی با تأکید بر جمهوری آذربایجان با نمره جذابیت ۱۲,۴۵ نسبت به دیگر راهبردهای ژئوپلیتیکی ایران در اولویت چهارم قرار دارد.

استناد: اخباری، محمد؛ زین‌الدینی، مجید؛ رستمی، محسن؛ و گراوند، پیمان (۱۴۰۵). راهبردهای شناختی (بازنمایی ژئوپلیتیکی) ایران در منطقه قفقاز جنوبی (مورد مطالعه جمهوری آذربایجان)، *پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی*، ۳ (۱)، ۲۴۱-۲۶۳.

ناشر: دانشگاه لرستان
DOI: https://doi.org/10.22034/nrpg.2026.2080442.1066

مقدمه

قفقاز از نظر تاریخی منطقه‌ای با رقابت ژئوپلیتیکی قوی بوده است، به طوری که چندین قدرت منطقه‌ای و جهانی برای نفوذ بر پهنه‌ای استراتژیک بین دریای خزر و دریای سیاه با هم رقابت می‌کردند. قرن‌هاست که رشته‌کوه قفقاز و مناطق اطراف آن، هم مرز طبیعی بین امپراتوری‌های روسیه، ایران و عثمانی و هم منطقه اصلی رقابت بین آن‌ها بوده است . با فروپاشی این سه امپراتوری، روسیه، ترکیه و ایران، سه کشور جانشین امپراتوری‌های قدیمی، اکنون به رقابت خود برای نفوذ منطقه‌ای در قفقاز جنوبی ادامه می‌دهند (Deen and etal, 2023: 5).

قفقاز جنوبی، منطقه ای جغرافیایی در مرز اروپای شرقی و آسیای غربی است که در بین رشته کوه های قفقاز جنوبی قرار گرفته است. این منطقه تقریباً با ارمنستان، گرجستان و آذربایجان مطابقت دارد که گاهی اوقات مجموعاً کشورهای قفقاز نامیده می‌شوند. قفقاز جنوبی و قفقاز شمالی با هم مجموعاً قفقاز بزرگتر را تشکیل می‌دهند که اورآسیا را تفکیک می کند (کولایی و خنصاری‌فرد،۱۳۹۸:۱۰۰)

این گذرگاه استراتژیک کهن، به عنوان عرصه‌ای برای تلاقی ادیان، تمدن‌ها، فرهنگ‌ها و منافع قدرت‌های بزرگ از دیرباز عرصه رقابت و همکاری بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده است. موقعیت منحصر به فرد ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی این منطقه، آن را به یک کانون ثقل مهم در قلب اوراسیا تبدیل کرده که کنترل بر آن می‌تواند بر معادلات منطقه‌ای و جهانی تأثیر بگذارد (Kuchins & et.al, 2016: 13).

با پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در اوایل دهه ۱۹۹۱ جمهوری‌های آذربایجان، ارمنستان و گرجستان در قفقاز جنوبی استقلال یافته و به بازیگران جدید در صحنه بین‌المللی بدل شدند. این تحول عظیم، هم چالش‌های بی‌شماری را برای همسایگان این منطقه، از جمله ایران، به وجود آورد و هم فرصت‌های جدیدی را برای گسترش نفوذ و همکاری‌های اقتصادی و فرهنگی گشود (Kouhi-Esfahani, 2019: 21).

در این چشم‌انداز، جمهوری آذربایجان به دلایل متعدد از جایگاهی محوری در محاسبات راهبردی ایران برخوردار است. اشتراکات قومی و زبانی بخش قابل توجهی از مردم دو کشور، همسایگی مستقیم از طریق مرزهای خشکی و مرزهای دریایی در دریای خزر، وجود اقلیت قابل توجه آذری در ایران و ارتباطات خانوادگی فراگیر، لایه‌ای منحصربه‌فرد به این رابطه می‌بخشد.

روابط بین کشورهای همسایه، قدیمی‌ترین متغیر سیاست بین‌الملل و اصیل‌ترین رابطه درروابط بین الملل است. در اصالت روابط همسایگی همین بس که سیاست خارجی اولین بار در مدیریت روابط با همسایگان معنا پیداکرده و اولین قواعدی که در حقوق بین‌الملل یافت می‌شود، به قوانین بین کشورهای همسایه اختصاص دارد (حریری و فتاحیان، ۱۴۰۳: ۱۷۹-۱۶۱).

بنابراین با توجه به اهمیت جمهوری آذربایجان برای ایران، بررسی عوامل ژئوپلیتیکی این کشور می‌تواند به شناخت بهتر نقش و تاثیرات آن در سیاست خارجی و راهبردهای شناختی ایران کمک کند. عوامل ژئوپلیتیکی مانند پیکربندی جغرافیایی، اقتصاد، منابع طبیعی، مرز، جمعیت، تاریخ، بازنمایی ژئوپلیتیکی و راهبرد بازیگران است. با بررسی این عوامل محدوده دستاوردها و چالش های ایران در قفقاز جنوبی و به خصوص در جمهوری آذربایجان مشخص و به تصمیم سازان و تصمیم گیران کمک خواهد کرد تا راهبردهای شناختی مناسب را در رابطه با این منطقه و جمهوری آذربایجان تدوین و اولویت‌بندی نمایند.

از سوی دیگر، حضور فعال بازیگرانی چون روسیه، ترکیه، اسرائیل و ناتو و همچنین تلاش‌های ایالات متحده برای محدودسازی نفوذ ایران، فضای رقابتی منطقه را چندجانبه و پرچالش ساخته است (مسرور و همکاران، ۱۴۰۱: ۸۳). در چنین بستری، ایران ناگزیر است راهبردهای ژئوپلیتیکی را تدوین و اولویت بندی نماید تا ضمن حفظ و تقویت منافع ملی خود در حوزه‌های امنیت مسیرها و منابع ، به تحکیم پیوندهای تاریخی با ملل منطقه بپردازد و مانع از شکل‌گیری تهدیدات راهبردی در مرزهای شمالی خود شود.

در این مقاله، نقش عوامل ژئوپلیتیکی در تدوین راهبردهای شناختی(بازنمایی ژئوپلیتیکی) ج.ا.ایران در جمهوری آذربایجان را بررسی خواهیم کرد.

پیشینه پژوهش

گل‌محمدی و عزیزی (۱۳۹۴) در مقاله «قدرتی طرفدار وضع موجود در منطقه‌ای در حال تغییر: منطقه‌گرایی ایران در قفقاز جنوبی»نقش عوامل ژئوپلیتیکی، امنیتی و هویتی را در سیاست ایران در قفقاز جنوبی بررسی کرده‌اند.

آتری‌سنگاری (۲۰۲۰) در مقاله«سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی: هویت و منافع ملی»تأثیر هویت و برداشت از منافع ملی بر سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی را تبیین کرده است.

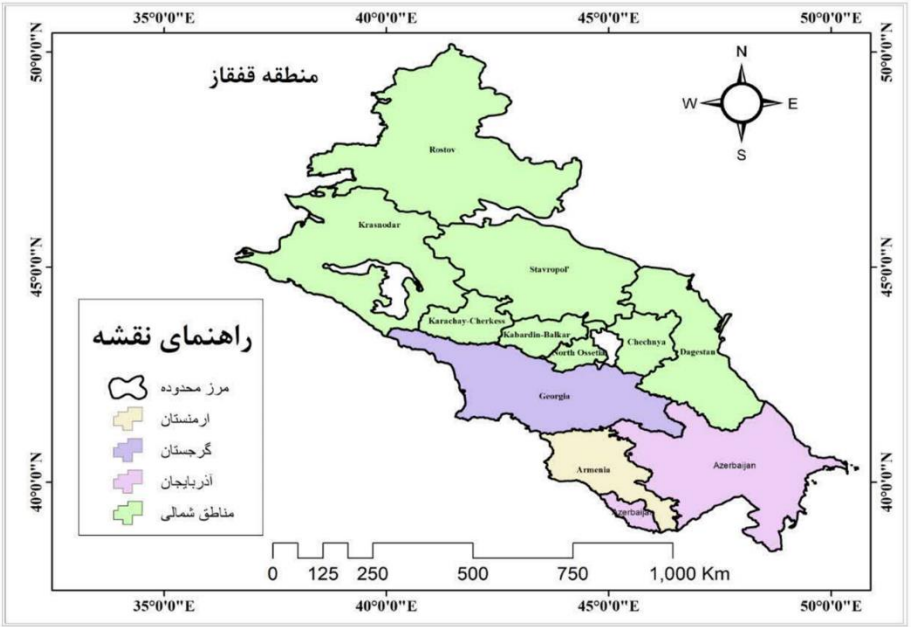
کولایی و حافظیان (۲۰۱۰) در مقاله« جمهوری اسلامی ایران و جمهوری‌های قفقاز جنوبی»،اهمیت عوامل جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی و راهبردی را در روابط ایران با جمهوری‌های قفقاز جنوبی بررسی کرده‌اند (کولایی و حافظیان، ۲۰۱۰: ۳۹۱–۴۰۹).

عباسوف و سلیمانوف (۲۰۲۲) در مقاله آذربایجان، اسرائیل، ایران تأثیر روابط جمهوری آذربایجان با اسرائیل و تحولات امنیتی منطقه بر برداشت ایران از آذربایجان را بررسی کرده‌اند.

نوآوری این پژوهش در تلفیق دو رویکرد کلاسیک و انتقادی ژئوپلیتیک است. همچنین ژئوپلیتیک نه صرفاً از منظر علوم طبیعی بررسی شده است که بر جبر جغرافیایی و نقش تعیین‌کننده عوامل طبیعی تأکید دارد و نه صرفاً از منظر علوم اجتماعی که بر کنش، ادراک و تصمیم‌گیری بازیگران تأکید کرده و نقش جغرافیا را کمرنگ می‌سازد. بلکه با اتخاذ رویکردی تلفیقی، تعامل میان عوامل طبیعی و انسانی به‌عنوان مبنای تحلیل مسائل ژئوپلیتیکی در نظر گرفته شده است؛ به‌نحوی‌که تبیین راهبردهای ژئوپلیتیکی بر اساس اثر متقابل ظرفیت‌ها و محدودیت‌های جغرافیایی با ادراکات، محاسبات و رفتار راهبردی بازیگران صورت می‌گیرد.

روش پژوهش

این تحقیق از نظر ماهیت کاربردی و از نظر روش مطالعه، توصیفی- تحلیلی محسوب می شود.روش جمع آوری داده ها از دو روش مطالعات کتابخانه ای و میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) استفاده و اطلاعات لازم برای تدوین راهبرد شناختی جمع آوری شده است.ابزارهای مورد استفاده در این تحقیق شامل ماتریس عوامل داخلی و خارجی، ماتریس SWOT و ماتریسQSPM است. جامعه آماری این پژوهش به تعداد ۲۵ نفر که از بین اساتید و دانشجویان مقطع دکتری ژئوپلیتیک، جغرافیای سیاسی و روابط بین الملل و مدیریت دفاعی که در حوزه ژئوپلیتیک، جغرافیای سیاسی و روابط بین‌الملل تخصص داشته‌اند، در نظر گرفته شده است. حجم نمونه برای توزیع پرسشنامه تعداد ۴۰ نفر در نظر گرفته شده است. روایی سوالات پرسشنامه به روش محتوایی و مبتنی بر نظر خبرگان تأیید گردیده و پایایی سوالات نیز از روش آلفای کرونباخ محاسبه شده که میزان پایایی درونی آن بالای ۰,۷ بوده است.

نقشه(۱) قفقاز جنوبی (محقق ساخته)

قفقاز جنوبی منطقه‌ای کوهستانی با مساحت تقریبی ۴۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع و جمعیتی حدود ۱۸ میلیون نفر و شامل سه کشور آذربایجان، گرجستان و ارمنستان است. این منطقه از قسمت شمال به رشته کوه‌های قفقاز بزرگ، از شرق به دریای خزر، از جنوب به ایران، از جنوب غربی به ترکیه و از غرب به دریای سیاه محدود می‌گردد (پیشگاهی فرد و همکاران، ۱۳۸۹: ۷، حکیم،۱۴۰۳: ۳۴ ,Cohen, 2010:103).

مبانی نظری

بازنمای ژئوپلیتیکی

بازنمای ژئوپلیتیکی مفهومی است که بیش از همه با گفتمان ژئوپلیتیک انتقادی ارتباط دارد. (احمدی پور و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۳). بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی نقش بسیار مهمی در طرز فکر بازیگران مختلف ایفا می‌کنند که به دنبال تسلط بر یک سرزمین خاص هستند. تحلیل‌گر ژئوپلیتیکی باید بازنمایی‌های متنوع و اغلب متناقض بازیگران گوناگون را که در پی ادعای یک سرزمین هستند را در نظر بگیرد (Lacoste, 2003: 4).

این بازنمایی‌ها اغلب بر پایه؛ افسانه‌های ملی و تاریخی، نمادها و اسطوره‌های فرهنگی، مذهب، و تعبیر خاصی از تاریخ استوار هستند. این بازنمایی‌ها نوعی از نقشه‌های ذهنی هستند که به بُعد شناختی ژئوپلیتیک تعلق دارند و نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی سیاست‌ها و منازعات سرزمینی ایفا می‌کنند؛ و گاهی نیز به‌صورت بازنمایی‌های متضاد در بین گروه‌های رقیب مطرح شوند. ممکن است دو یا چند گروه رقیب، نقشه‌های ذهنی متفاوتی برای یک سرزمین واحد داشته باشند؛ هر گروه می‌تواند ادعای مالکیت بر یک قلمرو را مطرح کرده و آن را با تفسیری خاص از دین یا تاریخ توجیه کند؛ این تفسیرها اغلب ذهنی و انتخابی هستند؛ در واکنش، گروه رقیب نیز با بازنمایی متضاد، ولی مشابه در منطق ذهنی و عاطفی، ادعای خود را مطرح می‌کند (Lasarre & et.al, 2016: 27).

بازنمایی های ژئوپلیتیکی مانند اسطوره‌ها و روایت‌های ژئوپلیتیکی، با توجه به معنای آن‌ها و آگاهی مکانی که برای دولت‌ها تجویز می‌کنند، به چندین دسته تقسیم می‌شوند.

۱- اسطوره‌ها و روایت‌هایی که دولت را به سمت یک جهت هدایت می‌کنند یا حس جهت‌یابی (شمال/جنوب، شرق/غرب) می‌دهند مانند کریدور شمال– جنوب (Topchubashov Center and GEOPOL 21, 2023: 38).

۲- اسطوره‌ها و روایت‌هایی که دولت را در مرکز یا حاشیه یک منطقه قرار می‌دهند.

۳- اسطوره‌ها و روایت‌هایی که از تداوم یک دولت در یک قلمرو سخن می‌گویند یا از دست دادن سرزمینی را به عنوان یک گسستگی در تاریخ ملت‌ها توصیف می‌کنند. مانند دوران طلایی کشورهای قفقاز جنوبی و ایران (اوج گسترش سرزمینی)

۴- اسطوره‌ها و روایت‌هایی که منافع یک امپراتوری جهانی را روایت می‌کنند.

۵- یا اسطوره‌ها و روایت‌هایی که داستان‌های انزواطلبی یا «جزیره‌ای» را توضیح می‌دهند.

۶- ا اسطوره‌ها و روایت‌هایی تعلق و بیگانگی یا نزدیکی و دوری نسبت به یک منطقه.

۷- اسطوره‌ها و روایت‌هایی که یک دولت یا منطقه را به یک فضای توپوگرافی متصل/جدا می‌کنند؛ اسطوره‌های ژئوپلیتیکی ممکن است به چندین نوع و محتوا از دسته‌های فوق تعلق داشته باشند یا ترکیبی از آن‌ها باشند. اسطوره‌ها دولت را به یک سرزمین پیوند می‌دهند، مرزهای ملی را طبیعی جلوه می‌دهند یا به عبارت دیگر، حاکمیت دولت بر یک منطقه جغرافیایی خاص را مشروعیت می‌بخشند (Lasarre & et.al, 2016: 27).

یافته‌های تحقیق

تجزیه‌وتحلیل عوامل احصاء شده موثر بر تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی

مرحله اول: عوامل موثر بر تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی: در این پژوهش عوامل موثر بر تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی ایران در زمینه جمهوری آذربایجان با حضور تعداد ۱۲ نفر از خبرگان این حوزه برگزار که نقش عوامل محیطی احصا شده از همپوشانی ادبیات تحقیق، اسناد و مد ارک به شرح جدول زیر تعیین گردید.

جدول ۱. عوامل داخلی و خارجی

نقاط قوتS	نقاط ضعفW
S1 موقعیت ارتباطی(کریدوری) ایران در تنوع بخشی به مسیرها S2 موقعیت ریملندی ایران و ظرفیت دسترسی آذربایجان و ارمنستان به خلیج فارس و دریای عمان S3 بنادر (• بندر شهید رجایی، • بندر چابهار، بنادر نفتی (خارک، جزیره لاوان)) وجود بنادر مهم در خزر (انزلی، امیرآباد، نوشهر) S4 منابع هیدروکربنی (نفت و گاز) ایران S5 وجود زیرساخت‌های مرزی نسبتاً توسعه‌یافته: پایانه‌های مرزی مانند جلفا (با آذربایجان) و نوردوز (با ارمنستان) (پل‌ها، گمرکات، جاده‌های مواصلاتی مانند پل خداآفرین) منطقه آزاد ارس S6 جایگاه محوری در کریدور بین‌المللی شمال–جنوب ((INSTC S7 داشتن منابع اقتصادی برای همکاری تجاری S8توریسم درمانی و زیارتی و تفریحی S9جمعیت ۹۰ میلیونی ایران در مقایسه با جمعیت ۱۱ میلیونی جمهوری آذربایجان S10 پیوندهای قومی، زبانی، تاریخی، فرهنگی ایران با آذربایجان (عوامل همگرایی جمعیتی)	W1 ناپیوستگی و عدم تکمیل پروژه‌های ریلی: مانند راه‌آهن رشت–آستارا و ارتباط ریلی با ارمنستان و فرسودگی بخشی از زیرساخت‌های حمل و نقل W2 نبود پیوندهای تولیدی و زنجیره تأمین یکپارچه با اقتصاد منطقه قفقاز جنوبی (اقتصاد درون گرا) W3 ضعف در جذب فناوری پیشرفته در حوزه منابع و حمل و نقل W4 عدم تحدید حدود مرزهای ایران در دریای خزر W5 حافظه تاریخی ملت ایران و آذربایجان در خصوص جنگ‌های ایران و روسیه (دوره قاجار و پیامدهای آن عهدنامه گلستان و ترکمانچای) W6 تاثیر ژئومدیا ج.ا.ا در گسترش بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی W7 کارکرد دیپلماسی فرهنگی، اقتصادی، سیاسی ضعیف ج.ا.ا در ارتباط ب جمهوری آذربایجان برای ایجاد درک مشترک از منافع منطقه‌ای W8 وابستگی شدید به درآمدهای نفتی W9 امکان تبدیل شدن موضوع اقلیت آذری به ابزاری در دست رقبای ژئوپلیتیکی ایران برای ایجاد فشار مانند فعالیت پان ترکیستی و شعار آذربایجان بزرگ W10 فرسودگی زیرساخت‌های انرژی.
فرصت هاO	تهدیدهاT
O1 استقلال جمهوری‌های قفقاز جنوبی در سال۱۹۹۱ و شکل گیری منطقه حائل قفقاز جنوبی O2 راهبرد ارتباطی آذربایجان و سایر بازیگران در (کریدور شمال– جنوب) O3 موقعیت محصور در خشکی آذربایجان O4 وسعت سرزمین آذربایجان (کشور کوچک) O5 شکل‌سرزمین آذربایجان (منقسم) O6 تشیع در ایران و آذربایجان O7 کافی نبودن منابع گاز آذربایجان برای پشتیبانی از کریدور گاز جنوبی O8 تمایل آذربایجان به تنوع‌بخشی در شرکای خود O9 تقاضای فزاینده جهانی برای انرژی و مسیرهای امن O10 ایجاد هاب انرژی منطقه‌ای با همکاری کشورهای حوزه خزر	T1 تحریم‌های بین‌المللی محدودکننده مبادلات بانکی و توسعه روابط اقتصادی در زمینه منابع طبیعی، منابع اقتصادی و حمل و نقل (مسیرها) T2 راهبرد ارتباطی آذربایجان و سایر بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در (کریدور شرق –غرب) T3 راهبردهای انرژی بازیگران فرامنطقه‌ای در قفقاز جنوبی (کریدور گاز جنوبی) T4 کارکرد شرکت‌های نفتی و گازی غربی با فن آوری پیشرفته در قفقاز جنوبی T5 نقش منابع هیدروکربنی آذربایجان در دریای خزر در تنوع بخشی به منابع انرژی بازیگران انرژی (اروپا، چین، هند و...) T6 راهبردآذربایجان در تنوع بخشی به مسیرهای دسترسی بازیگران انرژی به منابع (اروپا، چین، هند و...) T7 بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی بازیگران سطوح مختلف در قفقاز جنوبی T8 پیامدهای ارضی جنگ دوم قره باغ بر مرزها ی آذربایجان و ارمنستان و ایران T9 حضور بازیگران رقیب در منطقه: نفوذ فزاینده اسرائیل، ترکیه و غرب (اروپا و آمریکا) T10 نقش سازمان‌های منطقه‌ای

مرحله دوم: تشکیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی

ماتریس عوامل داخلی: این ماتریس ابزاری جهت بررسی عوامل ژئوپلیتیک داخلی (جدول تحلیل عوامل ژئوپلیتیک داخلی) است. و نقاط قوت و ضعف ژئوپلیتیک داخلی کشور را مشخص و ارزیابی می‌کند. در ستون دوم با توجه به میزان اهمیت هر مولفه و مقایسه این مولفه‌ها با یکدیگر، ضریب وزنی بین صفر(بی اهمیت) تا یک (بسیار مهم) به آن مولفه اختصاص داده می شود. مقادیر

این ضرایب باید به گونه‌ای باشد که مجموع ضرایب مولفه ها ، یک باشد. در ستون سوم وضع موجود هر عامل را با امتیازی بین ۱ تا ۴ (به لحاظ جدی یا معمولی بودن نقاط ضعف به ترتیب امتیاز ۱یا ۲ و با توجه به عالی یا معمولی بودن قوت ها به ترتیب ۴و۳) اختصاص داده می‌شود. جمع وزنی امتیازات، نمره نهایی هر ماتریس را نشان می‌دهد. میانگین نمره ۲,۵ است. نمره بالاتر از ۲,۵ نشان‌دهنده عملکرد بهتر از میانگین و نمره پایین‌تر نشان‌دهنده عملکرد ضعیف‌تر است (احمدی و همکاران، ۱۳۸۲: ۲۳۶).

جدول ۲. جدول ارزیابی محیط داخلی IFE

قوت و ضعف (IFE)							
R	عوامل	ضریب اهمیت عامل بر تدوین راهبرد	وزن	امتیاز	امتیاز وزنی	امتیاز وضعیت مطلوب عامل	امتیاز وزنی وضعیت مطلوب
S_1	موقعیت ارتباطی(کریدوری) ایران در تنوع بخشی به مسیرها	۴,۵	۰,۰۷	۳	۰,۲۱	۴	۰,۲۸
S2	موقعیت ریملندی ایران و ظرفیت دسترسی آذربایجان و ارمنستان به خلیج فارس و دریای عمان	۴	۰,۰۴	۳	۰,۱۲	۴	۰,۱۶
S3	بنادر (• بندر شهید رجایی، • بندر چابهار، بنادر نفتی (خارک، جزیره لاوان)) وجود بنادر مهم در خزر (انزلی، امیرآباد، نوشهر)	۴,۵	۰,۰۶	۳	۰,۱۸	۴	۰,۲۴
S4	منابع هیدروکربنی(نفت و گاز) ایران	۴,۵	۰,۰۵	۴	۰,۲۰	۴	.۰,۲۰
S5	وجود زیرساخت‌های مرزی نسبتاً توسعه‌یافته: پایانه‌های مرزی مانند جلفا (با آذربایجان) و نوردوز (با ارمنستان) (پل‌ها، گمرکات، جاده‌های مواصلاتی مانند پل خداآفرین) منطقه آزاد ارس	۴,۲	۰,۰۵	۳	۰,۱۵	۴	.۰,۲۰
S6	جایگاه محوری در کریدور بین‌المللی شمال–جنوب INSTC))	۴	۰,۰۵	۴	۰,۲۰	۴	۰,۲۰
S7	داشتن منابع اقتصادی برای همکاری تجاری	۴	۰,۰۴	۳	۰,۱۲	۴	.۰,۱۶
S8	توریسم درمانی و زیارتی و تفریحی	۴	۰,۰۴	۳	۰,۱۲	۴	.۰,۱۶
S9	جمعیت ۹۰ میلیونی ایران در مقایسه با جمعیت ۱۱ میلیونی جمهوری آذربایجان	۴	۰,۰۴	۴	۰,۱۶	۴	.۰,۱۶
S10	پیوندهای قومی، زبانی، تاریخی، فرهنگی ایران با آذربایجان(عوامل همگرایی جمعیتی)	۴,۵	۰,۰۴	۳	۰,۱۲	۴	۰,۱۶
W_1	ناپیوستگی و عدم تکمیل پروژه‌های ریلی: مانند راه‌آهن رشت–آستارا و ارتباط ریلی با ارمنستان و فرسودگی بخشی از زیرساخت‌های حمل و نقل	۴,۲	۰,۰۵	۲	۰/۱۰	۳	۰,۱۵
W_2	نبود پیوندهای تولیدی و زنجیره تأمین یکپارچه با اقتصاد منطقه قفقاز جنوبی(اقتصاد درون گرا)	۴,۸	۰,۰۵	۲	۰,۱۰	۳	۰,۱۵
W_3	ضعف در جذب فناوری پیشرفته در حوزه منابع و حمل و نقل	۴,۶	۰,۰۵	۱	۰/۰۵	۳	۰,۱۵
W_4	عدم تحدید حدود مرزهای ایران در دریای خزر	۴	۰,۰۴	۱	۰/۰۴	۲	۰,۰۸
W_5	حافظه تاریخی ملت ایران و آذربایجان در خصوص	۴,۲	۰,۰۵	۱	۰/۰۵	۲	۰,۱۰

قوت و ضعف (IFE)							
R	عوامل	ضریب اهمیت عامل بر تدوین راهبرد	وزن	امتیاز	امتیاز وزنی	امتیاز وضعیت مطلوب عامل	امتیاز وزنی وضعیت مطلوب
	جنگ‌های ایران و روسیه (دوره قاجار و پیامدهای آن عهدنامه گلستان و ترکمانچای)						
W_6	تاثیر ژئومدیا ج.ا.ا در گسترش بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی	۴	۰,۰۵	۲	۰/۱۰	۲	۰,۱۰
W_7	کارکرد دیپلماسی فرهنگی، اقتصادی، سیاسی ضعیف ج.ا.ا در ارتباط ب جمهوری آذربایجان برای ایجاد درک مشترک از منافع منطقه‌ای	۴,۵	۰,۰۵	۲	۰/۱۰	۲	۰,۱۰
W_8	وابستگی شدید به درآمدهای نفتی	۴,۵	۰,۰۷	۲	۰/۱۴	۲	۰,۱۴
W9	امکان تبدیل شدن موضوع اقلیت آذری به ابزاری در دست رقبای ژئوپلیتیکی ایران برای ایجاد فشار مانند فعالیت پان ترکیستی و شعار آذربایجان بزرگ	۴,۷	۰,۰۵	۲	۰/۱۰	۲	۰,۱۰
W10	فرسودگی زیرساخت‌های انرژی.	۴	۰,۰۶	۲	۰/۱۲	۲	۰,۱۲
جمع کل		۸۵,۷	۱		۲,۴۸		۲/۷۵

ماتریس عوامل خارجی: این ماتریس ابزاری جهت بررسی عوامل ژئوپلیتیک خارجی (جدول تحلیل عوامل ژئوپلیتیک خارجی) است. و فرصت‌ها و تهدیدات ژئوپلیتیک خارجی کشور را مشخص و ارزیابی می‌کند. در ستون دوم با توجه به میزان اهمیت هر مولفه و مقایسه این مولفه‌ها با یکدیگر، ضریب وزنی بین صفر(بی اهمیت) تا یک(بسیار مهم) به آن مولفه اختصاص داده می شود. مقادیر این ضرایب باید به گونه‌ای باشد که مجموع ضرایب مولفه ها ، یک باشد. در ستون سوم وضع موجود هر عامل را با امتیازی بین ۱ تا ۴ (به لحاظ عالی یا معمولی بودن فرصت‌ها به ترتیب امتیاز ۳یا ۴ و با توجه به جدی یا معمولی بودن تهدیدها به ترتیب ۱و۲) اختصاص داده می‌شود. جمع وزنی امتیازات، نمره نهایی هر ماتریس را نشان می‌دهد. میانگین نمره ۲,۵ است. در صورتی که امتیاز عوامل خارجی بالاتر از ۲,۵ باشد به این معنی است که فرصت های پیش رو بر تهدیدهای آن غلبه خواهد کرد.چنانچه این نمره پایین‌تر از ۲,۵ باشدنشان‌دهنده غلبه تهدیدها بر فرصت‌ها خواهد بود (احمدی و همکاران، ۱۳۸۲: ۲۳۶).

جدول ۳. ارزیابی محیط خارج EFE

فرصت و تهدید (EFE)							
R	عوامل	ضریب اهمیت عامل بر تدوین راهبرد	وزن	امتیاز	امتیاز وزنی	امتیاز وضعیت مطلوب عامل	امتیاز وزنی وضعیت مطلوب
O1	استقلال جمهوری‌های قفقاز جنوبی در سال۱۹۹۱ و شکل گیری منطقه حائل قفقاز جنوبی	۴.۵	۰,۰۶	۳	۰,۱۸	۴	۰,۲۴
O2	راهبرد ارتباطی آذربایجان و سایر بازیگران در (کریدور شمال- جنوب)	۴.۵	۰,۰۵	۳	۰,۱۵	۴	۰,۲۰
O3	موقعیت محصور در خشکی آذربایجان	۴	۰,۰۴	۲	۰,۰۸	۳	۰,۱۲
O4	وسعت سرزمین آذربایجان(کشور کوچک)	۴.۲	۰,۰۵	۳	۰,۱۵	۴	۰,۲۰
O5	شکل‌سرزمین آذربایجان(منقسم)	۴	۰,۰۴	۳	۰,۱۲	۴	۰,۱۶
O6	تشیع در ایران و آذربایجان	۳.۵	۰,۰۳	۲	۰,۰۶	۳	۰,۰۹
O7	کافی نبودن منابع گاز آذربایجان برای پشتیبانی از کریدور گاز جنوبی	۴.۶	۰,۰۵	۲	۰,۱۰	۲	۰,۱۰
O8	تمایل آذربایجان به تنوع‌بخشی در شرکای خود	۴.۲	۰,۰۴	۲	۰,۰۸	۲	۰,۰۸

فرصت و تهدید (EFE)							
R	عوامل	ضریب اهمیت عامل بر تدوین راهبرد	وزن	امتیاز	امتیاز وزنی	امتیاز وضعیت مطلوب عامل	امتیاز وزنی وضعیت مطلوب
O9	تقاضای فزاینده جهانی برای انرژی و مسیرهای امن	۴.۲	۰,۰۶	۳	۰,۱۸	۴	۰,۲۴
O10	ایجاد هاب انرژی منطقه‌ای با همکاری کشورهای حوزه خزر	۴.۵	۰,۰۶	۲	۰,۱۲	۲	۰,۱۲
T1	تحریم‌های بین‌المللی محدودکننده مبادلات بانکی و توسعه روابط اقتصادی در زمینه منابع طبیعی، منابع اقتصادی و حمل و نقل(مسیرها)	۴.۲	۰,۰۷	۳	۰,۲۱	۴	۰,۲۸
T2	راهبرد ارتباطی آذربایجان و سایر بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در(کریدور شرق –غرب)	۴.۳	۰,۰۶	۳	۰,۱۸	۴	۰,۲۴
T3	راهبردهای انرژی بازیگران فرامنطقه‌ای در قفقاز جنوبی(کریدور گاز جنوبی)	۴	۰,۰۵	۲	۰,۱۰	۲	۰,۱۰
T4	کارکرد شرکت‌های نفتی و گازی غربی با فن آوری پیشرفته در قفقاز جنوبی	۴	۰,۰۶	۲	۰,۱۲	۲	۰,۱۲
T5	نقش منابع هیدروکربنی آذربایجان در دریای خزر در تنوع بخشی به منابع انرژی بازیگران انرژی(اروپا، چین، هند و...)	۴.۲	۰,۰۵	۴	۰,۲۰	۴	۰,۲۰
T6	راهبردآذربایجان در تنوع بخشی به مسیرهای دسترسی بازیگران انرژی به منابع (اروپا، چین، هند و...)	۴	۰,۰۶	۱	۰,۰۶	۲	۰,۱۲
T7	بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی بازیگران سطوح مختلف در قفقاز جنوبی	۴.۲	۰,۰۴	۲	۰,۰۸	۲	۰,۰۸
T8	پیامدهای ارضی جنگ دوم قره باغ بر مرزها ی آذربایجان و ارمنستان و ایران	۴.۲	۰,۰۴	۲	۰,۰۸	۲	۰,۰۸
T9	حضور بازیگران رقیب در منطقه: نفوذ فزاینده اسرائیل، ترکیه و غرب(اروپا و آمریکا)	۴	۰,۰۵	۳	۰,۱۵	۴	۰,۲۰
T10	نقش سازمان‌های منطقه‌ای	۴.۵	۰,۰۴	۲	۰,۰۸	۲	۰,۰۸
	جمع کل	۷۹,۶	۱		۱,۹۸		۲/۷۹

مرحله سوم: تعیین موقعیت و اقدام راهبردی

الف) تعیین موقعیت وضعیت فعلی: جهت تعیین موقعیت راهبردی بر روی محور مختصات دکارتی باید از جداول ارزیابی عوامل داخلی و خارجی باید استفاده نمود.

حاصل جمع نمره موزن جدول ارزیابی عوامل داخلی

2.48	نمره وزن‌های موزن برای موقعیت فعلی IFE

حاصل جمع نمره موزن جدول ارزیابی عوامل خارجی

1.98	نمره وزن‌های موزن برای موقعیت فعلی EFE

در محور مختصات، روی محور عمودی که در ریاضیات به آن محور y گفته می‌شود، عوامل محیطی داخلی یعنی ضعف‌ها و قوت‌ها و روی محور افقی که در ریاضیات به آن محور X گفته می‌شود، عوامل محیطی خارجی یعنی فرصت‌ها و تهدیدات قرار می‌گیرند.

پس از تعیین نتیجه نمرات موزون عوامل داخلی و خارجی و مشخص شدن امتیاز موزون نهایی آن‌ها در ماتریس‌ها به‌منظور تعیین موقعیت (وضعیت و جایگاه فعلی) و برای تدوین و فرموله کردن راهبردهای ژئوپلیتیکی ج.ا.ا در منطقه قفقاز جنوبی امتیازات فوق را روی محورهای مختصات دکارتی برابر شکل زیر مشخص نموده و نقطه حاصل از تقاطع این دو عدد را به دست می‌آوریم. این نقطه وضعیت و موقعیت فعلی ما را در این حوزه نشان می‌دهد. این ناحیه که نقطه در آن قرارگرفته تعیین‌کننده رویکرد فعلی است. که محقق موقعیت فعلی را A نامیده است.

ب) تعیین موقعیت وضعیت مطلوب: مثل حالت قبل جهت تعیین موقعیت راهبردی وضعیت مطلوب بر روی محور مختصات دکارتی باید از جداول ارزیابی عوامل داخلی نمره نهایی را از حاصل جمع نمره موزون ضعف‌ها و نمره موزون قوت‌ها بدست آورد.

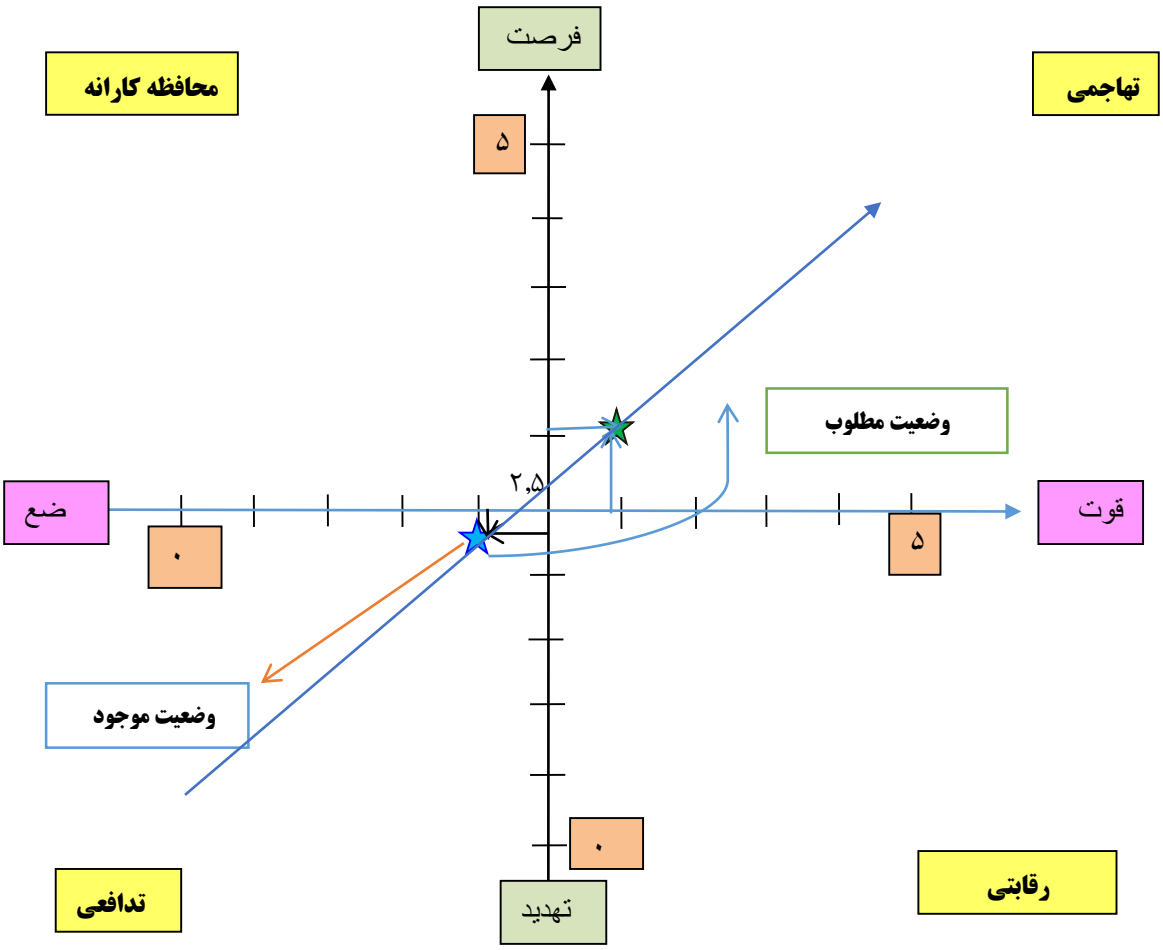
2.75	برای موقعیت مطلوبIFEنمره وزن‌های موزن

حاصل جمع نمره موزن جدول ارزیابی عوامل خارجی

2.79	برای موقعیت مطلوبEFEنمره وزن‌های موزن

همانند مرحله قبل در محور مختصات، روی محور عمودی که در ریاضیات به آن محور y گفته می‌شود، عوامل محیطی داخلی یعنی ضعف‌ها و قوت‌ها و روی محور افقی که در ریاضیات به آن محور x گفته می‌شود، عوامل محیطی خارجی یعنی فرصت‌ها و تهدیدات قرار می‌گیرند.

پس از تعیین نتیجه نمرات موزون عوامل داخلی و خارجی و مشخص شدن امتیاز موزون نهایی آن‌ها در ماتریس‌ها به‌منظور تعیین موقعیت (وضعیت و جایگاه مطلوب) و برای تدوین و فرموله کردن راهبردهای ارتقاء جایگاه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیکی ج.ا.ا در منطقه قفقاز جنوبی، امتیازات فوق را روی محورهای مختصات دکارتی برابر شکل زیر مشخص نموده و نقطه حاصل از تقاطع این دو عدد را به دست می‌آوریم. این نقطه وضعیت و موقعیت مطلوب ما را در این حوزه نشان می‌دهد. این ناحیه که نقطه در آن قرارگرفته تعیین‌کننده رویکرد مطلوب است. که محقق موقعیت مطلوب را B نامیده است.

نمودار ۱. تعیین موقعیت راهبردی

تحلیل شکاف

نمودار تعیین موقعیت وضعیت فعلی و وضعیت مطلوب بیانگر مطالب زیر است.

الف) وضعیت موجود در ربع تدافعی قرار گرفته و وضعیت مطلوب در ربع تهاجمی قرار دارد.

ب) وضعیت موجود نشان می‌دهد، که منطقه در وضعیت تدافعی قرار دارد و ضغف ها بر قوت ها و تهدیدات بر فرصت ها غلبه دارند، بنابراین ج.ا.ایران باید از قوت‌ها و منابع خودش بطور بهینه برای مقابله با تهدیدات استفاده نماید.

ج) محور y نشان می‌دهد قوت‌های وضعیت موجود در شرایط مساعدی قرار ندارد و بایستی تقویت گردد. بنابراین ج.ا.ایران برای رسیدن به وضعیت مطلوب بایستی منابع بهینه‌ای را به این منظور تخصیص دهد.

د) وضعیت مطلوب نیز بیشتر معطوف به فرصت‌هاست. این بدان معنی که در شرایط فعلی اگر بخواهیم به نقطه مطلوب برسیم با همین منابع موجود باید کشور بیشتر تکیه خود را بر فرصت‌ها برای ارتقاء وزن ژئوپلیتیکی در منطقه قفقاز جنوبی اختصاص دهد تا در این منطقه به نقطه آرمانی (زوایه ۴۵ درجه یا همان پنج پنج) خود برسد. بنابراین باید همزمان هم به تقویت منابع خود در این خصوص اهتمام ورزد و هم توجه به استفاده از فرصت‌ها بپردازد.

اهداف ژئوپلیتیکی مورد نظر برای تدوی راهبردها و چالش های موجود برای تحقق آن‌ها

ادغام گسترده در زنجیره تامین انرژی: زنجیره‌های تأمین ستون فقرات ژئوپلیتیک حال و آینده هستند. جمهوری اسلامی ایران با وجود منابع غنی هیدروکربنی، موقعیت گذرگاهی و نیروی کار ارزان، به علت تحریم‌های بین‌المللی و عدم توانایی در انتقال پول

و انجام مبادلات بین‌المللی، نداشتن زیرساخت‌های مناسب، ضعف در فن‌آوری و نداشتن ثبات اقتصادی، در زنجیره تأمین انرژی جهانی شامل استخراج، فرآوری، انتقال، ذخیره‌سازی، و توزیع انرژی از منابع تا بازار مصرف جایگاه محدود دارد. در مقابل نقش جمهوری آذربایجان در کاهش وابستگی اروپا به منابع هیدروکربنی روسیه و تنوع در منابع انرژی در زنجیره تامین انرژی اروپا افزایش یافت. در چند سال اخیر توسعه در ابعاد مختلف به قفقاز جنوبی وزن استراتژیک قابل توجهی بخشده است. در صورت تثبیت این گذار، قفقاز می‌تواند به یک قطب در زنجیره‌های تأمین جهانی تبدیل شود. آذربایجان دروازه است، اما قفقاز حلقه اتصال فیزیکی آسیا به اروپا محسوب می‌شود. اما پیش از آنکه این امر بتواند نتایج مثبت بیشتری به بار آورد، باید بی‌ثباتی راهبردی ناشی از مناقشه طولانی‌مدت که لاینحل باقی مانده است، کاهش یابد (Kuzio, T, 2021:10).

هم‌تکمیلی اقتصادی: مواردی از قبیل؛ ضعف ساختاری بخش خصوصی و اقتصاد دولتی، ضعف ج. ا. ایران در ائتلاف سازی، تحریم شرکت‌های واقع در منطقه و محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها، کاهش ارتباط اقتصادی به دلیل استاندارد نبودن و کیفیت نامطلوب صادرات کالا و اجناس، ضعف بخش خصوصی و ساختاری اقتصاد دولتی، محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها مهمترین چالش های پیش روی جمهوری اسلامی ایران در هدف راهبردی هم تکمیلی اقتصادی است.

توسعه ارزش‌های تمدنی– فرهنگی: روش‌های نادرست در اجرای راهبردهای تمدنی، فرهنگی و ارزشی به دلیل ضعف ساختاری و سطحی‌نگری و عدم استفاده بهینه از فرصت‌ها و ظرفیت‌های موجود با وجود داشتن قوت‌های نسبی فرهنگی– تمدنی در منطقه

ظرفیت سازی از موقعیت گذرگاهی و تنوع بخشی به مسیرهای دسترسی بازیگران به منابع

- تحریم‌ها و محدودیت‌های بین‌المللی (محدودیت همکاری با شرکت های حمل و نقل و بیمه بین‌المللی، مشکلات تبادلات بانکی و مالی، کاهش اعتماد شرکای ترانزیتی)
- ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل(ناتمام ماندن کریدورهای مهم (مثل ریلی شمال – جنوب)، فرسودگی ناوگان ریلی و جاده‌ای)
- عدم رویکرد ژئوپلیتیک‌محور و نداشتن برنامه در خصوص کریدورها و فرسایش ژئوپلیتیکی ناشی از آن.
- ضعف دیپلماسی ترانزیتی (عدم استفاده حداکثری از توافق‌های بین‌المللی، نبود راهبرد مشخص برای تبدیل ترانزیت به اولویت ملی)
- رقابت شدید کریدورهای جایگزین (کریدور میانی، کریدور شرق و غرب در قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی، کانال سوئز و... (Eldem, 2022: 6).

مرحله چهارم: تشکیل ماتریس‌های زوجی

در نهایت با عنایت به چهار دسته استراتژی احصا شده در ماتریس سوات شامل استراتژی‌های (WT,WO,ST,SO) و با توجه به منطقه قرار گرفتن در ماتریس داخلی و خارجی، آن دسته از گزاره‌ها را جهت ارزیابی و انتخاب در ماتریس استراتژیک کمی بر می‌گزینیم که مربوط به منطقه تعیین شده در ماتریس داخلی و خارجی باشند. بدیهی است که در انتها از تجمیع گزاره‌ها بر مبنای عناصر تدوین راهبرد (اهداف، وسیله و روش) راهبردهای ژئوپلیتیکی تدوین خواهد شد.

جدول ۴. ماتریس زوجی مربوط به ناحیه تهاجمی (SO)

	قوت S	فرصت O
S1	موقعیت ارتباطی(کریدوری) ایران در تنوع بخشی به مسیرها	استقلال جمهوری‌های قفقاز جنوبی در سال۱۹۹۱ شکل گیری منطقه حائل قفقاز جنوبی
S2	موقعیت ریملندی ایران و ظرفیت دسترسی آذربایجان و ارمنستان به خلیج فارس و دریای عمان	راهبرد ارتباطی آذربایجان ،روسیه و هند در (کریدور شمال– جنوب)
S3	بنادر (• بندر شهید رجایی، • بندر چابهار، بنادر نفتی (خارک، جزیره لاوان)) وجود بنادر مهم در خزر (انزلی، امیرآباد، نوشهر)	موقعیت محصور در خشکی آذربایجان
S4	منابع هیدروکربنی(نفت و گاز) ایران	سرمایه گذاری و ایجاد اشتغال

	قوت S	فرصت O
S5	وجود زیرساخت‌های مرزی نسبتاً توسعه‌یافته: پایانه‌های مرزی مانند جلفا (با آذربایجان) و نوردوز (با ارمنستان) (پل‌ها، گمرکات، جاده‌های مواصلاتی مانند پل خداآفرین) منطقه آزاد ارس	شکل‌سرزمین آذربایجان(منقسم)
S6	جایگاه محوری در کریدور بین‌المللی شمال–جنوب	استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و مذهبی ، زبانی، تاریخی مشترک برای افزایش نفوذ نرم.
S7	داشتن منابع اقتصادی برای همکاری تجاری	کافی نبودن منابع گاز آذربایجان برای پشتیبانی از کریدور گاز جنوبی
۸S	توریسم درمانی و زیارتی و تفریحی	تمایل آذربایجان به تنوع‌بخشی در شرکای خود
۹S	جمعیت ۹۰ میلیونی ایران	تقاضای فزاینده جهانی برای انرژی و مسیرهای امن
۱۰S	پیوندهای قومی، زبانی، مذهبی، فرهنگی ایران با آذربایجان(عوامل همگرایی جمعیتی)	ایجاد هاب انرژی منطقه‌ای با همکاری کشورهای حوزه خزر

جدول ۵. ماتریس زوجی مربوط به ناحیه رقابتی (ST)

	قوت S	تهدیدT
S_1	موقعیت ارتباطی(کریدوری) ایران در تنوع بخشی به مسیرها	تحریم‌های بین‌المللی محدودکننده مبادلات بانکی و توسعه روابط اقتصادی در زمینه منابع طبیعی، منابع اقتصادی و حمل و نقل(مسیرها)
S_2	موقعیت ریملندی ایران و ظرفیت دسترسی آذربایجان و ارمنستان به خلیج فارس و دریای عمان	راهبرد ارتباطی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در(کریدور میانی)
S_3	بنادر (بندر شهید رجایی، بندر چابهار، بنادر نفتی (خارک، جزیره لاوان)) وجود بنادر مهم در خزر (انزلی، امیرآباد، نوشهر)	راهبردهای انرژی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در قفقاز جنوبی(کریدور گاز جنوبی)
S_4	منابع هیدروکربنی(نفت و گاز) ایران	کارکرد شرکت‌های نفتی و گازی غربی با فن آوری پیشرفته در قفقاز جنوبی
S_5	وجود زیرساخت‌های مرزی نسبتاً توسعه‌یافته: پایانه‌های مرزی مانند جلفا (با آذربایجان) و نوردوز (با ارمنستان) (پل‌ها، گمرکات، جاده‌های مواصلاتی مانند پل خداآفرین) منطقه آزاد ارس	نقش منابع هیدروکربنی آذربایجان در دریای خزر در تنوع بخشی به منابع انرژی بازیگران انرژی(اروپا، چین، هند و...)
S_6	جایگاه محوری ایران در کریدور بین‌المللی شمال–جنوب	راهبردآذربایجان در تنوع بخشی به مسیرهای دسترسی بازیگران انرژی به منابع دریای خزر و آسیای مرکزی(اروپا، چین، هند و...)
S_7	داشتن منابع اقتصادی برای همکاری تجاری	بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی بازیگران سطوح مختلف در قفقاز جنوبی
۸S	توریسم درمانی و زیارتی و تفریحی	پیامدهای ارضی جنگ دوم قره باغ بر مرزها ی آذربایجان ، ارمنستان و ایران(شکل گیری کریدور ترامپ)
۹S	جمعیت ۹۰ میلیونی ایران در مقایسه با جمعیت ۱۱ میلیونی جمهوری آذربایجان	نقش سازمان‌های بین‌المللی
۱۰S	پیوندهای قومی، زبانی، تاریخی، فرهنگی ایران با آذربایجان(عوامل همگرایی جمعیتی)	نقش سازمان‌های منطقه‌ای

جدول ۶. ماتریس زوجی مربوط به ناحیه محافظه کارانه (WO)

	ضعف W	فرصت O
W_1	ناپیوستگی و عدم تکمیل پروژه‌های ریلی: مانند راه‌آهن رشت–آستارا و فرسودگی بخشی از زیرساخت‌های حمل و نقل	استقلال جمهوری‌های قفقاز جنوبی در سال۱۹۹۱ شکل گیری منطقه حائل قفقاز جنوبی
W_2	نبود پیوندهای تولیدی و زنجیره تأمین یکپارچه با اقتصاد منطقه قفقاز جنوبی(اقتصاد درون گرا)	راهبرد ارتباطی آذربایجان ،روسیه و هند در (کریدور شمال– جنوب)

	ضعف W	فرصت O
W_3	ضعف در فناوری پیشرفته	موقعیت محصور در خشکی آذربایجان
W_4	عدم تحدید حدود مرزهای دریایی ایران در دریای خزر	سرمایه گذاری و ایجاد اشتغال
W_5	حافظه تاریخی ملت ایران و آذربایجان در خصوص جنگ‌های ایران و روسیه (دوره قاجار و پیامدهای آن عهدنامه گلستان و ترکمانچای)	شکل‌سرزمین‌آذربایجان(منقسم)
W_6	تاثیر ژئومدیا ج.ا.ا در گسترش بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی	مذهب مشترک(تشیع در ایران و آذربایجان)
W_7	کارکرد دیپلماسی فرهنگی، اقتصادی، سیاسی ضعیف ج.ا.ا در ارتباط با جمهوری آذربایجان برای ایجاد درک مشترک از منافع منطقه‌ای	کافی نبودن منابع گاز آذربایجان برای پشتیبانی از کریدور گاز جنوبی
W_8	وابستگی شدید به درآمدهای نفتی	تمایل آذربایجان به تنوع‌بخشی در شرکای خود
W_9	امکان تبدیل شدن موضوع اقلیت آذری به ابزاری در دست رقبای ژئوپلیتیکی ایران برای ایجاد فشار مانند فعالیت پان ترکیستی و شعار آذربایجان بزرگ	تقاضای فزاینده جهانی برای انرژی و مسیرهای امن
W_{10}	فرسودگی زیرساخت‌های انرژی.	ایجاد هاب انرژی منطقه‌ای با همکاری کشورهای حوزه خزر

جدول ۷. ماتریس زوجی مربوط به ناحیه تدافعی (WT)

	ضعف W	تهدید T
W_1	ناپیوستگی و عدم تکمیل پروژه‌های ریلی: مانند راه‌آهن رشت–آستارا و فرسودگی بخشی از زیرساخت‌های حمل و نقل	تحریم‌های بین‌المللی محدودکننده مبادلات بانکی و توسعه روابط اقتصادی در زمینه منابع طبیعی، منابع اقتصادی و حمل و نقل(مسیرها)
W_2	نبود پیوندهای تولیدی و زنجیره تأمین یکپارچه با اقتصاد منطقه قفقاز جنوبی(اقتصاد درون گرا)	راهبرد ارتباطی آذربایجان و سایر بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در(کریدور میانی)
W_3	ضعف در فناوری پیشرفته	راهبردهای انرژی بازیگران فرامنطقه‌ای در قفقاز جنوبی(کریدور گاز جنوبی)
W_4	عدم تحدید حدود مرزهای دریایی ایران در دریای خزر	کارکرد شرکت‌های نفتی و گازی غربی با فن آوری پیشرفته در قفقاز جنوبی
W_5	حافظه تاریخی ملت ایران و آذربایجان در خصوص جنگ‌های ایران و روسیه (دوره قاجار و پیامدهای آن عهدنامه گلستان و ترکمانچای)	نقش منابع هیدروکربنی آذربایجان در دریای خزر در تنوع بخشی به منابع انرژی بازیگران انرژی(اروپا، چین، هند و...)
W_6	تاثیر ژئومدیا ج.ا.ا در گسترش بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی	راهبردآذربایجان در تنوع بخشی به مسیرهای دسترسی بازیگران انرژی به منابع (اروپا، چین، هند و...)
W_7	کارکرد دیپلماسی فرهنگی، اقتصادی، سیاسی ضعیف ج.ا.ا در ارتباط با جمهوری آذربایجان برای ایجاد درک مشترک از منافع منطقه‌ای	بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی بازیگران سطوح مختلف در قفقاز جنوبی
W_8	وابستگی شدید به درآمدهای نفتی	پیامدهای ارضی جنگ دوم قره باغ بر مرزها ی آذربایجان ، ارمنستان و ایران(شکل گیری کریدور ترامپ)
W_9	امکان تبدیل شدن موضوع اقلیت آذری به ابزاری در دست رقبای ژئوپلیتیکی ایران برای ایجاد فشار مانند فعالیت پان ترکیستی و شعار آذربایجان بزرگ	حضور بازیگران رقیب در منطقه: نفوذ فزاینده اسرائیل، ترکیه و غرب(اروپا و آمریکا)
W_{10}	فرسودگی زیرساخت‌های انرژی.	نقش سازمان‌های منطقه‌ای

مرحله پنجم: تصمیم گیری

۱) احصاء راهبرد های بخشی: پس از مقایسه دو به دو عوامل مربوط به متغیر های داخلی و خارجی بر اساس گروه بندی در

قالب نواحی تهاجمی، محافظه‌کارانه، رقابت و تدافعی در ماتریس زوجی، با استفاده متخصصین در حوزه ژئوپلیتیک به احصاء راهبردهای بخشی پرداخته شد.

– **راهبردهای بخشی مربوط به ناحیه تهاجمی:** هدف از اجرای راهبردهای این ناحیه حداکثر استفاده از فرصت‌های محیطی با اتکاء به نقاط قوت داخلی است. هر کشوری علاقمند است که همیشه در این موقعیت قرار داشته باشد تا بتواند با بهره‌گیری از نقاط قوت داخلی، از فرصت‌ها و رویدادهای خارجی حداکثر استفاده را بنماید (دیوید، ۱۳۸۶، ۱۹۲). جدول ذیل تعداد راهبردهای ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه قفقاز جنوبی در ناحیه تهاجمی و عوامل قوت و فرصتی را که راهبردهای مذبور از آن‌ها احصاء شده است را گزارش می‌دهد.

جدول ۸. ترکیب نقاط قوت ها و فرصت ها SO

ردیف	راهبرد	ترکیب نقاط قوت و فرصت ها	
		فرصت‌ها[1])O(	نقاط قوت[2])S(
۱	راهبرد کریدوری ایران با بهره‌گیری از موقعیت ریملندی و بنادر جنوبی خود، مسیرهای ترانزیتی چندوجهی به سمت آذربایجان توسعه می‌دهد تا وابستگی راهبردی این کشور را به کریدورهای ایرانی افزایش دهد. این اقدام، از طریق سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مرزی و پیشنهاد شراکت‌های اقتصادی بلندمدت محقق می‌شود. هدف نهایی، تثبیت ایران به عنوان محور انحصاری ترانزیت منطقه و تحکیم نفوذ ژئوپلیتیکی آن در قفقاز است.	O1-O2- O3 O4,O5,O9,O10	S1-S2- S3,S4,S5,S6
۲	با بهره‌گیری از ذخایر عظیم هیدروکربنی و موقعیت ترانزیتی کلیدی، ایران از طریق همکاری با آذربایجان در توسعه کریدور گاز جنوبی و ایجاد زیرساخت‌های مشترک، در پی تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه‌ای و تأمین‌کننده امن انرژی برای بازارهایی مانند اروپا است. این راهبرد با استفاده از دیپلماسی فعال انرژی و جذب سرمایه‌گذاری برای قراردادهای بلندمدت محقق می‌شود.	O7,O8,O9,O10	S1-S4
۳	ایران با بهره‌گیری از ظرفیت‌های گردشگری درمانی، زیارتی و منابع اقتصادی خود و انعقاد توافق‌های تجاری ترجیحی، همکاری‌های اقتصادی با آذربایجان را توسعه می‌دهد تا وابستگی متقابل را افزایش داده و موقعیت خود را به عنوان قطب اقتصادی مسلط در قفقاز جنوبی تثبیت نماید.	O8	S7-S8
۴	ایران با بهره‌گیری از برتری جمعیتی و پیوندهای عمیق قومی، زبانی و مذهبی، شبکه‌های نفوذ نرم خود را از طریق رسانه‌های مشترک، تبادلات فرهنگی و فعال‌سازی نخبگان محلی گسترش می‌دهد. این اقدام با هدف تبدیل شدن به مرجع هویتی اصلی و جهت‌دهی به ترجیحات سیاسی–اجتماعی آذربایجان انجام می‌شود. نتیجه نهایی، تثبیت ایران به عنوان کانون جاذبه‌ی بی‌بدیل و افزایش همسویی باکو با منافع راهبردی تهران است.	O6	S9,S10

– **راهبرد های بخشی ناحیه رقابتی:** راهبردهای ناحیه رقابتی می‌کوشد تا با استفاده از نقاط قوت داخلی خود، برای جلوگیری از تأثیر منفی تهدیدات خارجی، سازوکارهایی را در پیش بگیرد و یا تهدیدات را از بین ببرد (دیوید، ۱۳۸۶:۱۹۲). جدول ذیل تعداد راهبردهای ژئوپلیتیکی ج.ا.ا در منطقه قفقاز جنوبی در ناحیه ST و عوامل قوت و تهدیدی را که راهبردهای مذبور از آن‌ها احصاء شده است را گزارش می‌دهد.

1. Opportunities
2. Strength

جدول ۹. جدول ترکیب نقاط قوت و تهدیدات ST

ردیف	راهبرد	ترکیب نقاط قوت و تهدیدات	
		تهدیدات T[1]	نقاط قوت S
۱	ایران با بهره‌گیری از موقعیت ریملندی و بنادر استراتژیک جنوبی خود، زیرساخت‌های کریدور شمال–جنوب را توسعه داده و مشوق‌های لجستیکی رقابتی به آذربایجان ارائه می‌دهد تا با استفاده از دیپلماسی اقتصادی و تشکیل اتحادهای منطقه‌ای در حوزه حمل‌ونقل، در برابر تحریم‌ها و رقابت بازیگران دیگر مقاومت کند و وابستگی راهبردی آذربایجان به مسیرهای ایرانی را تعمیق بخشیده و جایگاه خود را به عنوان مسیر ترانزیتی غالب و کوتاه‌ترین راه دسترسی باکو به آب‌های آزاد تثبیت نماید.	T1,T2,T6	S1-S2-S3,S4,S5,S6
۲	ایران با ادغام ذخایر عظیم هیدروکربنی خود در شبکه‌های انتقال منطقه‌ای از طریق توسعه خطلوله‌های جایگزین و مشارکت در پروژه‌های مشترک، در پی تبدیل شدن به قطب ترانزیت انرژی و شریکی اجتناب‌ناپذیر برای منابع خزر است. این راهبرد با بهره‌برداری از میادین کلیدی مانند پارس جنوبی و کریدور شمال–جنوب و با استفاده از دیپلماسی انرژی فعال برای جذب شرکای بین‌المللی محقق می‌شود. هدف نهایی، خنثی‌سازی اثر تحریم‌ها و تثبیت نقش محوری ایران در امنیت انرژی اوراسیا است.	T1,T3,T4,T5,T6	S1,S4
۴	ایران با بهره‌گیری از پیوندهای عمیق فرهنگی، قومی و تاریخی و نیز ظرفیت جمعیتی برتر، شبکه‌های نفوذ مردمی و اقتصادی خود را در آذربایجان گسترش می‌دهد تا جایگاه بازیگران رقیب را در قفقاز جنوبی تضعیف نماید. این راهبرد از طریق توسعه دیپلماسی عمومی، افزایش مبادلات رسانه‌ای و نخبگی و تقویت همکاری‌های فرامرزی محقق می‌شود. هدف نهایی، تثبیت ایران به عنوان کانون جذب و اثرگذاری اصلی در منطقه، مبتنی بر ایجاد وابستگی متقابل و همگرایی هویتی است.	T4-T7	S9,S10

– راهبرد های بخشی ناحیه محافظه کارانه: هدف از راهبرد های این ناحیه استفاده از فرصت ها برای رفع و جبران نقاط ضعف است (دیوید، ۱۳۸۶، ۱۹۲). جدول زیر تعداد راهبردهای ژئوپلیتیکی ج.ا.ا در منطقه قفقاز جنوبی در ناحیه WO و عوامل ضعف و فرصتی را که راهبرد های مذبور از آن‌ها احصاء شده است را گزارش می دهد.

جدول ۱۰. جدول ترکیب نقاط ضعف ها و فرصت ها WO

ردیف	راهبرد	ترکیب نقاط ضعف ها و فرصت ها	
		فرصت ها O	نقاط ضعف W[2]
۱	ایران راهبرد انرژی خود را با به‌کارگیری دیپلماسی انرژی فعال و جذب سرمایه‌گذاری و فناوری بین‌المللی برای نوسازی زیرساخت‌های فرسوده انرژی و توسعه توانمندی در استخراج منابع دریایی، از طریق انعقاد تفاهم‌نامه‌های دوجانبه با آذربایجان و مشارکت در کریدور گاز جنوبی و حل و فصل حقوقی مرزهای دریایی در خزر به منظور تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه‌ای و کاهش آسیب‌پذیری ناشی از وابستگی شدید به درآمدهای نفت و گاز عمل می‌کند.	O7,O8,O9,O10	W3-W4-W8,W10
۲	ایران راهبرد اقتصادی خود را با بهره‌گیری از نیروی کار متخصص و سرمایه خود برای اجرای پروژه‌های زیرساختی و تولیدی در آذربایجان، از طریق توسعه دیپلماسی اقتصادی	O2,O4,O8,O10	W2,W7,W8

1. Threats
2. Weakness

ردیف	راهبرد	ترکیب نقاط ضعف ها و فرصت ها	
		فرصت ها O	نقاط ضعف W[۲]
	فعال و انعقاد پیمان‌های ترجیحی تجاری و سرمایه‌گذاری مشترک با هدف ایجاد زنجیره‌های تأمین و تولید یکپارچه با اقتصاد قفقاز جنوبی و کاهش وابستگی ساختاری به درآمدهای نفتی عمل می‌کند.		
۳	راهبرد شناختی ایران با هدف مقاوم‌سازی هویتی جامعه آذربایجان در برابر روایت‌های تجزیه‌طلبانه و پان‌ترکیستی، از طریق احیای گفتمان تاریخی و مذهبی مشترک و تولید محتوای رسانه‌ای هدفمند با به‌کارگیری نهادهای فرهنگی و دینی، توسعه رسانه‌های دوزبانه و اجرای پروژه‌های مشترک پژوهشی، در پی تثبیت ایران به عنوان کانون اصلی تعلقات تاریخی و فرهنگی در منطقه است.	O1-O6	W5-W6,W7,W9
۴	راهبرد ارتباطی(کریدوری)ایران با استفاده از تکمیل پروژه‌های ریلی مانند رشت–آستارا و نوسازی زیرساخت‌های حمل‌ونقل، از طریق مشارکت‌های فناورانه با شرکایی چون هند و روسیه و آذربایجان و ارائه خدمات ترانزیت کارآمد به آنها جایگاه خود به عنوان گذرگاه امن و شریک ارتباطی غیرقابل‌جایگزین در کریدور شمال–جنوب و افزایش سهم خود از ترانزیت منطقه‌ای را تحکیم می‌کند.	O2,O3,O4	W1,W3

– **راهبردهای بخشی ناحیه تدافعی:** هدف راهبردهای تدافعی به حداقل رساندن زیان‌های ناشی از تهدیدات و نقاط ضعف می‌باشد. کشوری که بیشترین عواملش در این خانه متمرکز باشد، وضعیت مناسبی نداشته و در موضع مخاطره‌آمیزی قرار خواهد گرفت. کشورها سعی می‌کنند از چنین وضعیتی پرهیز نمایند (دیوید، ۱۳۸۶، ۱۹۳). جدول ۱۱ تعداد راهبردهای ژئوپلیتیکی ج.ا.ا در منطقه قفقاز جنوبی در ناحیه WT و عوامل ضعف و تهدیدی را که راهبرد های مذبور از آن‌ها احصاء شده است را گزارش می‌دهد.

جدول ۱۱. راهبردهای بخشی تدافعی WT

ردیف	راهبرد	حداقل رساندن ضعف و تهدیدات	
		تهدیدات T	نقاط ضعف W
۱	ایران علیرغم ضعف‌های داخلی و رقابت فشرده بازیگران، با بهره‌گیری از زیرساخت‌های مرزی موجود، تعمیق دیپلماسی با متحدانی چون روسیه و ارمنستان و استفاده هدفمند از اهرم‌های فرهنگی، از طریق تکمیل پروژه‌های حیاتی مانند راه‌آهن رشت–آستارا، ارتقای فنی مسیرها و دیپلماسی فعال برای موازنه‌سازی در برابر کریدورهای رقیب با هدف حفظ حداقل دسترسی ترانزیتی ایران و جلوگیری از حذف آن از معادلات کریدوری منطقه، است	T1,T2,T6,T9,T10	W1
۲	بکارگیری دیپلماسی موثر، درک مشترک از منافع منطقه‌ای وکارکرد سیاست موازنه‌سازج.ا.ا با کشورهای منطقه قفقاز جنوبی جهت کاهش نقش بازیگران منطقه ای و فرامنطقه‌ای	T4	W8-W9-W10
۳	کاهش عوامل واگرایی فرهنگی، تقویت ژئومدیا ج.ا.ایران در منطقه قفقاز و بکارگیری دیپلماسی فرهنگی مناسب ج.ا.ا. با درک مشترک از منافع منطقه‌ای جهت کاهش نقش سازمان‌های منطقه‌ای، سازمان‌های بین‌المللی	T3-T4-T6	W5-W6-W7-W9

– **تعیین اولویت‌بندی راهبردها:** به کمک فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی می‌توان راهبردهای زیادی را شناسایی نمود که می‌توانند موجب نزدیک شدن به اهداف گردند. اما اجرای تمامی راهبردها امکان‌پذیر نیست. محدودیت منابع، زمان، وجود موانعی که موجب شکست راهبرد می‌شوند و بسیاری از عوامل محیطی ایجاب می‌کند تا راهبردهای مناسب و دارای اولویت برای اجرا در رأس برنامه‌های خود قرار دهیم. در یک پنل خبرگی ۱۲ نفره آشنا به محیط ، اولویت بندی راهبردهای احصاء شده به شرح ذیل می‌باشد.

جدول ۱۲. ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی (QSPM)

نقش‌های چهارگانه محیطی		قوت	ضعف	فرصت	تهدید	جمع	رتبه
جمع ضریب وزنی		1.52	0.56	1.81	0.54		
راهبرد کریدوری(ارتباطی)	پاسخگویی	۴,۷۵	۴,۵	۴	۴,۵	۱۹,۳۷	۱
	جذابیت	۷,۲۱	۲,۵۰	۷,۲۵	۲,۴۱		
راهبرد اقتصادی	پاسخگویی	۴	۴,۵	۴,۵	۴	۱۸,۸۳	۲
	جذابیت	۶,۰۴	۲,۵۰	۸,۱۴۱	۲,۱۵		
راهبرد انرژی	پاسخگویی	۴,۵	۴,۵	۴	۳	۱۷,۸۴	۳
	جذابیت	۶,۸۴	۲,۵۰	۷,۲۴	۱,۶۲		
راهبرد شناختی(بازنمایی ژئوپلیتیکی) توسعه ارزش‌های تمدنی- فرهنگی در جمهوری آذربایجان	پاسخگویی	۳	۳	۲,۵	۳	۱۲,۴۵	۴
	جذابیت	۴,۵۸	۱,۷۰	۴,۵۲۵	۱,۶۵		

اولویت‌بندی راهبردها

راهبرد کریدوری: ج.ا.ایران با بهره‌گیری از موقعیت ریملندی و بنادر جنوبی خود، مسیرهای ترانزیتی چندوجهی را به سمت آذربایجان توسعه می‌دهد تا وابستگی راهبردی این کشور را به کریدورهای ایرانی افزایش دهد. این اقدام، از طریق سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مرزی و پیشنهاد شراکت‌های اقتصادی بلندمدت محقق می‌شود. هدف نهایی، تثبیت ایران به عنوان محور انحصاری ترانزیت منطقه و تحکیم نفوذ ژئوپلیتیکی آن در قفقاز جنوبی است.

راهبرد اقتصادی: فراوری و فعال کردن ظرفیت‌های ژئواکونومیکی ج. ا. ایران متناسب با ترجیحات اقتصادی کشورهای منطقه قفقاز جنوبی بوسیله افزایش حجم مبادلات تجاری، تقویت عملکرد بخش خصوصی و اتصال شبکه راه‌ها و راه‌آهن به منظور هم‌تکمیلی اقتصادی

راهبرد انرژی: با بهره‌گیری از ذخایر عظیم هیدروکربنی و موقعیت ترانزیتی کلیدی، ایران از طریق همکاری با آذربایجان در توسعه کریدور گاز جنوبی و ایجاد زیرساخت‌های مشترک، در پی تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه‌ای و تأمین‌کننده امن انرژی برای بازارهایی مانند اروپا است. این راهبرد با استفاده از دیپلماسی فعال انرژی و جذب سرمایه‌گذاری برای قراردادهای بلندمدت با هدف ادغام گسترده در زنجیره تامین انرژی جهانی است.

راهبرد شناختی(بازنمایی ژئوپلیتیکی): تقویت عوامل همگرا و کاهش عوامل واگرای تمدنی- فرهنگی و کارآمدسازی ساختارهای متولی سیاست گذاری با بکارگیری ظرفیتهای ژئومدیا ، دیپلماسی فرهنگی و بازنگری در ساختار به منظور توسعه ارزش‌های تمدنی- فرهنگی

تجزیه و تحلیل

نمره نهایی ماتریس عوامل داخلی (۲,۴۸)، پایین‌تر از میانگین نظری (۲,۵) است. این نشان می‌دهد که ضعف‌های داخلی ایران (به ویژه مشکلات اقتصادی و فناوری) تأثیر قوی‌تری نسبت به نقاط قوت ذاتی آن (مانند موقعیت جغرافیایی و فرهنگی) داشته و تا حدی توان بهره‌برداری از مزایا را محدود کرده است. راهبرد داخلی باید بر کاهش این ضعف‌ها متمرکز شود.

نمره نهایی ماتریس عوامل خارجی(۱,۹۸)، به وضوح پایین‌تر از میانگین نظری (۲,۵) است. این نتیجه هشداردهنده نشان می‌دهد که ایران در شناسایی و بهره‌برداری از فرصت‌های بیرونی عملکرد ضعیفی داشته و در عین حال، در مقابل تهدیدهای بزرگ و نوظهور (به ویژه مثلث باکو–آنکارا–تل‌آویو و نفوذ اسرائیل) آسیب‌پذیر بوده است. محیط خارجی به شدت چالش‌برانگیز و نامساعد ارزیابی می‌شود. نمره ماتریس میانگین عوامل داخلی(۲,۴۸) و ماتریس عوامل خارجی (۱,۹۸) هر دو پایین‌تر از میانگین هستند، اما شکاف بزرگ‌تر در ماتریس عوامل خارجی است. این نشان‌دهنده ضعف شدید در مدیریت محیط خارجی در مقایسه با ضعف‌های

داخلی است.

ج.ا.ایران برای تقویت مدیریت محیط خارجی، می تواند با بهره‌گیری از موقعیت جغرافیایی خود، مسیرهای ترانزیتی چندوجهی را به سمت آذربایجان توسعه دهد تا وابستگی راهبردی این کشور را به کریدورهای ایرانی افزایش دهد. فراوری و فعال کردن ظرفیت‌های ژئواکونومیکی ج. ا. ایران باید متناسب با ترجیحات اقتصادی کشورهای منطقه قفقاز جنوبی با بهره‌گیری از ذخایر عظیم هیدروکربنی و موقعیت ترانزیتی کلیدی باشد. ایران باید از طریق همکاری با آذربایجان در توسعه کریدور گاز جنوبی و ایجاد زیرساخت‌های مشترک، در پی تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه‌ای و تأمین‌کننده امن انرژی برای بازارهایی مانند اروپا باشد. این راهبرد با استفاده از دیپلماسی فعال انرژی و جذب سرمایه‌گذاری برای قراردادهای بلندمدت با هدف ادغام گسترده در زنجیره تامین انرژی جهانی است. تقویت عوامل همگرا و کاهش عوامل واگرای تمدنی- فرهنگی و کارآمدسازی ساختارهای متولی سیاست گذاری با بکارگیری ظرفیت‌های ژئومدیا ، دیپلماسی فرهنگی و بازنگری در ساختار به منظور توسعه ارزش‌های تمدنی- فرهنگی نیز در تقویت مدیریت محیط خارجی مناسب است.

نتیجه‌گیری

در مقاله حاضر راهبردهای ژئوپلیتیکی ایران بر مبنای اهداف ژئوپلیتیکی ایران در قفقاز جنوبی شامل؛ ادغام گسترده در زنجیره تامین انرژی، هم‌تکمیلی اقتصادی، توسعه ارزش‌های تمدنی- فرهنگی، ظرفیت سازی از موقعیت گذرگاهی و تنوع بخشی به مسیرهای دسترسی بازیگران به منابع طبیعی و اقتصادی تدوین و اولویت بندی گردیدند. ج.ا.ایران با بهره‌گیری از موقعیت ریملندی و بنادر جنوبی خود، باید مسیرهای ترانزیتی چندوجهی را به سمت آذربایجان توسعه دهد تا وابستگی راهبردی این کشور را به کریدورهای ایرانی افزایش دهد. این اقدام، از طریق سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مرزی و پیشنهاد شراکت‌های اقتصادی بلندمدت محقق می‌شود. هدف نهایی راهبرد ارتباطی(کریدوری)، تثبیت ایران به عنوان محور اصلی ترانزیت منطقه و تحکیم نفوذ ژئوپلیتیکی آن در قفقاز جنوبی است. فراوری و فعال کردن ظرفیت‌های ژئواکونومیکی ج. ا. ایران متناسب با ترجیحات اقتصادی کشورهای منطقه قفقاز جنوبی بوسیله افزایش حجم مبادلات تجاری، تقویت عملکرد بخش خصوصی و اتصال شبکه راه‌ها و راه‌آهن به منظور هم‌تکمیلی اقتصادی صورت می‌گیرد. ایران همچنین می تواند با بهره‌گیری از ذخایر عظیم هیدروکربنی و موقعیت ترانزیتی کلیدی خود، از طریق همکاری با آذربایجان در توسعه کریدور گاز جنوبی و ایجاد زیرساخت‌های مشترک، در پی تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه‌ای و تأمین‌کننده امن انرژی برای بازارهایی مانند اروپا برآید. این راهبرد با استفاده از دیپلماسی فعال انرژی و جذب سرمایه‌گذاری برای قراردادهای بلندمدت با هدف ادغام گسترده در زنجیره تامین انرژی جهانی است. تقویت عوامل همگرا و کاهش عوامل واگرای تمدنی- فرهنگی و کارآمدسازی ساختارهای متولی سیاست گذاری با بکارگیری ظرفیت‌های ژئومدیا، دیپلماسی فرهنگی به منظور توسعه ارزش‌های تمدنی- فرهنگی از دیگر راهبردهای ج.ا.ایران است. در مجموع تعداد ۱۵ راهبرد بخشی احصاء گردید که در نهایت با نظر خبرگان حوزه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، جغرافیای سیاسی و روابط بین‌الملل ۴ راهبردی اصلی انتخاب گردیده است. اولویت بندی این راهبردهای ژئوپلیتیکی نشان می‌دهد که راهبرد کریدوری ایران با نمره ۱۹,۳۷ در رتبه اول، راهبرد اقتصادی ایران با نمره ۱۸,۸۳ در رتبه دوم، راهبرد انرژی ایران با نمره۱۷,۸۴ در رتبه سوم و راهبرد شناختی ایران با رتبه ۱۲,۴۵ در رتبه چهارم قرار دارد.

قدردانی

این مقاله حاصل تلاش‌ها و همراهی‌های ارزشمند اساتید، همکاران و دوستانی است که در مراحل مختلف تحقیق و نگارش آن نقش بسزایی داشتند. در ابتدا، بر خود لازم می‌دانم از اساتید محترم راهنما دکتر محمد اخباری و اساتید محترم مشاور دکتر محسن رستمی و مجید زین الدینی که با راهنمایی‌های علمی، دقت نظر و حمایت‌های بی‌وقفه‌شان، این تحقیق را به سرانجام رساندند، صمیمانه تشکر کنم. به‌ویژه از جناب آقای دکتر محمد اخباری که با ارائه نظرات کارشناسانه مسیر این پژوهش را هموار کردند، قدردانی ویژه دارم . همچنین از همکاران و دوستانی که در جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل اطلاعات و بازخوانی متن مشارکت داشتند، سپاسگزارم. از کتابخانه دانشگاه دفاع ملی و مراکز تحقیقاتی که دسترسی به منابع معتبر را فراهم کردند، تشکر می‌کنم.

تعارض منافع

با توجه به اهمیت شفافیت و صداقت در تحقیقات علمی، اینجانب به عنوان نویسنده این مقاله با موضوع راهبردهای بازنمای ژئوپلیتیکی ایران در منطقه قفقاز جنوبی(مورد مطالعه جمهوری آذربایجان) ، اعلام می‌کنم که هیچ گونه تعارض منافع مالی، شخصی یا حرفه‌ای که بتواند بر روند تحقیق، تحلیل یا نتایج این پژوهش تأثیر بگذارد، وجود ندارد. این تحقیق به طور مستقل و با هدف پیشبرد دانش علمی در حوزه ژئوپلیتیک انجام شده است. همچنین، اساتید محترم دکتر محمد اخباری، دکترمحسن رستمی و دکترمجید زین‌الدینی که در این پژوهش نقش راهنما یا مشاور داشته‌اند، هیچ گونه منافع شخصی یا سازمانی در نتایج این تحقیق ندارند. تمامی مراحل پژوهش با رعایت اصول اخلاقی و علمی و با هدف ارائه تحلیل‌های بی‌طرفانه و مبتنی بر شواهد انجام شده است.

منابع

آتری‌سنگاری، فاطمه. (۲۰۲۰). «سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی: هویت و منافع ملی». فصلنامه علوم سیاسی دانشگاه دوستی ملل روسیه دوره ۲۲، شماره ۱، صص. ۳۲–۴۸ .

احمدی‌پور، زهرا، و لشکری‌تفرشی، احسان (۱۳۸۹). ژئوپلیتیک دریای خزر. تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

پیشگاهی‌فرد، زهرا، و موسوی‌فرد، سید رحمت‌الله (۱۳۸۹). منافع قدرت‌های فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای در حوزه ژئوپلیتیکی قفقاز. تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

حسن‌بیگی، ابراهیم (۱۳۹۶). مدیریت راهبردی (ویرایش دوم). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

مسرور، امیرحسین، حمزه، فرهاد، و حافظنیا، محمدرضا (۱۴۰۱). مؤلفه‌های جغرافیایی تأثیرگذار بر حوزه ژئوکالچر ایران و جمهوری آذربایجان.

دیوید، فرد آر. (۱۳۸۸). مدیریت استراتژیک (ترجمه علی پارسائیان و سید محمد اعرابی). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

علی‌احمدی، علیرضا، فتح‌الله، مهدی، و تاج‌الدین، ایرج (۱۳۸۲). نگرشی جامع بر مدیریت استراتژیک: رویکردها، پارادایم‌ها، مکاتب، فرایندها، مدل‌ها، تکنیک‌ها و ابزارها. تهران: انتشارات تولید دانش.

حکیم، حمید (۱۴۰۳). تاریخ سیاسی و روابط بین‌الملل در قفقاز. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

حریری، رحمان، و فتاحیان، زهرا (۱۴۰۳). ژئوپلیتیک نوظهور، سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران، علل و نمودها. پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی، (۲)، ۱۶۱–۱۷۹.

عباسوف، نامیگ؛ سلیمانوف، امیل ا. (۲۰۲۲). «آذربایجان، اسرائیل و ایران: مثلثی نامتعارف که خاورمیانه شمالی را شکل می‌دهد». سیاست خاورمیانه ، دوره ۲۹، شماره ۱، صص. ۱۳۹–۱۵۳.

کولایی، الهه و خنصاری‌فرد، فهیمه. (۱۳۹۸). «روایت‌های تاریخی و حافظه جمعی: ایجاد هویت یا تشدید منازعات قومی در قفقاز جنوبی». فصلنامه سیاست جهانی، دوره ۸، شماره ۳، صص. ۷۵–۱۰۴.

Reference

Ahmadi-Pour, Z., & Lashkari-Tarafshi, E. (2010). Geopolitics of the Caspian Sea. Tehran: Geographical Organization of the Armed Forces. (in Persian)

Aksu,Fulya(2022), Basic Concepts and Historical Development of of Geopolitics, Strategy and Geostrategy, Geoeconomy andGeoculture .

Ali-Ahmadi, A., Fathollah, M., & Tajeddin, I. (2003). A Comprehensive Perspective on Strategic Management: Approaches, Paradigms, Schools of Thought, Processes, Models, Techniques, and Tools. Tehran: Tolid-e Danesh Publications. (in Persian)

Cohene, Frederik (2010), THE CAUCASUS An introduction, This edition published in the Taylor & Francis e-Library, 2010.

David, F. R. (2009). Strategic Management (A. Parsaeian & S. M. Araabi, Trans.). Tehran: Cultural Research Bureau. (in Persian)

Deen, B., Zweers, W., & Linder, C. (2023). The EU in the South Caucasus: Navigating a geopolitical labyrinth in turmoil. Clingendael Institute.

Eldem, T., "Russia's War on Ukraine and the Rise of the Middle Corridor as a Third Vector of Eurasian Connectivity: Connecting Europe and Asia via Central Asia, the Caucasus, and Turkey", German

Institute for International and Security Affairs,October 28, 2022, Available at https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-war-on-ukraine-and-the-rise-of-the-middle-corridor-as-a-third-vector-of-eurasian-connectivity.

Erdem, C. (2018). The New Geopolitics of the South Caucasus: Prospects for Regional Cooperation and Conflict Resolution. Shireen T. Hunter, ed. Lanham, MD: Lexington Books. 2017. 304 pp. (ISBN-13: 9781498564960). Acta Via Serica, 3(1), 149-151

Hakim, H. (2025). Political History and International Relations in the Caucasus. Tehran: Strategic Studies Research Institute. (in Persian)

Hariri, R., & Fattahian, Z. (2025). Emerging Geopolitics and the Neighborhood Policy of the Islamic Republic of Iran: Causes and Manifestations. New Research in Geographical Politics, 1, 161–179. (in Persian)

Hassan-Beigi, E. (2017). Strategic Management (2nd ed.). Tehran: Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT). (in Persian)

KOOLAEE, E., & Khansari Fard, F. (2019). Historical Narratives and Collective Memory; Creating identity or intensifying ethnic conflicts in the South Caucasus. World Politics, 8(3), 75-104.

Kouhi-Esfahani, Marzieh(2019), Irans foreign policy in the south Caucasus relation with Azerbaijan ans Armenia(2019), by Routledge.

Kuchins,Andrew C., Mankoff, Jeffrey , Backes,Oliver(2016), Azerbaijan in a Reconnecting Eurasia Foreign Economic and Security Interests.

Kuzio, T., “Mines, Karabakh and Armenia’s crisis”, New Eastern Europe, 16 April 2021. the Topchubashov Center and GEOPOL 21 , (2022)SOUTH CAUCASUS: GLOBAL, GEOPOLITICAL AND SECURITY SIGNIFICANCE GEOPOL21 AND TOPCHUBASHOV CENTER JOINT REPORT

Lacoste, Y. (2003). Rivalries for Territory. In Levy, J. (Ed.) (2001). From Geopolitics to Global Politics. London: Frank Cass.

Lasarre, F., Gonon, E. & Mottet, E. (2016). Manuel de Géopolitique, Enjeux de pouvoir surdes territoires. Paris: Armand Colin.

Masroor, A. H., Hamzeh, F., & Hafeznia, M. R. (2022). Geographical Factors Influencing the Geocultural Sphere of Iran and the Republic of Azerbaijan. (in Persian)

Oguzlu, Tarık,(2020), Modern Theoretical Development of Geopolitics and Strategic Studies

Pishgahi-Fard, Z., & Mousavi-Fard, S. R. (2010). The Interests of Regional and Extra-Regional Powers in the Geopolitical Region of the Caucasus. Tehran: Geographical Organization of the Armed Forces. (in Persian)